

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2021

A1.

1.Σ, 2.Λ, 3.Σ, 4.Λ, 5.Σ

A2

α. αγροτική μεταρρύθμιση

Καθώς η κατοχή γης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έπαυε προοδευτικά να είναι πηγή εξουσίας και κοινωνικού –ταξικού– κύρους, άνοιξαν οι δρόμοι για την αγροτική μεταρρύθμιση. Την κατάργηση δηλαδή των μεγάλων ιδιοκτησιών και την κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες, οικογενειακού χαρακτήρα, που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες.

β. εθνικά κτήματα

Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητά του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικό δικαίω». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησής τους. Η έκταση των γαιών αυτών μπορεί να υπολογιστεί μόνο κατά προσέγγιση, καθώς το σχετικό με την έγγαιο ιδιοκτησία οθωμανικό καθεστώς ήταν περίπλοκο, όπως και οι μηχανισμοί απογραφής των περιουσιακών στοιχείων. Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα

A3.

α) Η αλλαγή των δεδομένων για την ελληνική βιομηχανία ήρθε μετά το 1912-1913, με την ενσωμάτωση μεγάλων εκτάσεων και πληθυσμών. Και τότε όμως οι χρόνιες αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας συνέχισαν να εμποδίζουν την ανάδειξή της σε κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. Αδύναμη να αντέξει τον εξωτερικό ανταγωνισμό, η βιομηχανία παρέμεινε προσηλωμένη σε δευτερεύουσες δραστηριότητες, αναζητώντας τη σωτηρία της στην παρέμβαση του κράτους, με δασμολογικά ή άλλα ενισχυτικά μέτρα.

β) Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ήταν σημαντικό, δεν κλόνησε όμως την εθνική οικονομία, όπως συνέβαινε με τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις του 19^{ου} αιώνα. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα βγήκε ιδιαίτερα κερδισμένη από τον πόλεμο. Ενσωμάτωσε πλούσιες περιοχές (Ηπειρο, Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, Νησιά του Αιγαίου, Κρήτη) και

εκατομμύρια νέους κατοίκους. Τα εδάφη της αυξήθηκαν κατά 70% περίπου (από 65.000 σε 108.800 τετρ. χλμ.) και ο πληθυσμός της κατά 80% (από 2.700.000 σε 4.800.000 κατοίκους). Το κυριότερο όμως ήταν οι νέες οικονομικές προοπτικές. Τα νεοαποκτηθέντα εδάφη ήταν ως επί το πλείστον πεδινά και αρδευόμενα, πράγμα που δημιουργούσε άριστες προοπτικές για τη γεωργική παραγωγή. Το κύριο πρόβλημα ήταν η παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων στις περιοχές αυτές. Στη σχετικά ομοιογενή Ήπειρο, για παράδειγμα, δίπλα στους 166.000 Έλληνες υπήρχαν, το 1914, 38.000 μουσουλμάνοι (αλβανικής κυρίως καταγωγής) και μερικές χιλιάδες Εβραίοι. Οπωσδήποτε όμως, η Ελλάδα έγινε υπολογίσιμη πλέον δύναμη και η εμπιστοσύνη που ενέπνεε στις αγορές χρήματος και πιστώσεων αυξήθηκε σημαντικά. Η χώρα ήταν έτοιμη να αφιερωθεί στο δύσκολο έργο της ενσωμάτωσης των νέων περιοχών, όταν ξέσπασε, το καλοκαίρι του 1914, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος

A4.

Το μεγάλο βήμα για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα έγινε το 1841, με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Τα κεφάλαια για την ίδρυσή της προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό, ενώ έντονη ήταν η παρουσία κρατικών παραγόντων στις ιδρυτικές διαδικασίες. Οι κύριοι μέτοχοι της Τράπεζας ήταν ο κεφαλαιούχος Εϋνάρδος, το ελληνικό κράτος (20% του αρχικού κεφαλαίου), Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες της διασποράς, ξένες προσωπικότητες από το χώρο της οικονομίας αλλά και της πολιτικής. Θεμελιωτής της και πρώτος διοικητής υπήρξε ο Γεώργιος Σταύρου. Στις επόμενες διευρύνσεις του κεφαλαίου της Τράπεζας άρχισαν να μετέχουν κεφαλαιούχοι, έμποροι κυρίως, του ελληνικού χώρου (Σκουζές, Ράλλης κ.λπ.). Η δραστηριότητά της στα πρώτα στάδια ήταν μάλλον χωρίς σαφή προσανατολισμό, καθώς οι συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική οικονομία δεν ήταν δυνατόν να αλλάξουν με ταχείς ρυθμούς. Το μεγάλο της πλεονέκτημα και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της ήταν το εκδοτικό δικαίωμα, η δυνατότητά της να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, χαρτονομίσματα δηλαδή, για λογαριασμό του ελληνικού κράτους. Το τελευταίο μάλιστα ενίσχυε ή και επέβαλλε την κυκλοφορία τους

ΟΜΑΔΑ Β΄

B1.

α] Από τα χρόνια της Επανάστασης, ο δανεισμός υπήρξε μία σημαντική παράμετρος της λειτουργίας του ελληνικού κράτους. Αυτό ήταν φυσικό για ένα κράτος που ξεκινούσε από το μηδέν και δεν κληρονόμησε από το προηγούμενο καθεστώς οργανωμένο δημοσιονομικό σύστημα.

Είναι γνωστές οι περιπέτειες των δανείων του Αγώνα στη χρηματαγορά του Λονδίνου καθώς και η σύναψη νέων δανείων, που συνόδευσε την άφιξη των Βαυαρών το 1832. Οι Οθωνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την αποπληρωμή των επαναστατικών δανείων, γεγονός που απομόνωσε τη χώρα από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές ως το 1861. Η αλλαγή των ρυθμών ανάπτυξης από τη δεκαετία του 1860 και μετά, οδήγησε αναγκαστικά σε νέο δανεισμό. **Τις προσπάθειες της Ελλάδας να ενταχθεί σε αυτές τις διαδικασίες δανεισμού περιγράφει η Χριστίνα Αγκριαντώνη, στο έργο της «Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο Αιώνα», [δευτερογενής πηγή]. Στο Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, η Ελλάδα, η οποία είχε αποκλειστεί ως τότε και για 50 περίπου έτη από τα ξένα χρηματιστήρια και από την εγγυητική κάλυψη των Μεγάλων Δυνάμεων, αναγκάστηκε να προχωρήσει σε διακανονισμό των παλαιών χρεών της ώστε να έχει τη δυνατότητα πρόσβασης στα**

χρηματοστήρια και στα εξωτερικά δάνεια. Υπήρξε μια χρονική σύμπτωση ανάμεσα στην ανάγκη του ελληνικού κράτους να χρηματοδοτηθεί και στην ανάγκη των Ευρωπαίων να δανείσουν τα κεφάλαιά τους.

Επίσης, σύμφωνα με την Αγριαντώνη, είναι τουλάχιστον ύποπτη η «ευκολία» με την οποία οι πιστωτές προχώρησαν σε καταχρήσεις αναφορικά τόσο με τους όρους έκδοσης των δανείων όσο και με την παροχή δανείων, ενώ το ίδιο ύποπτος είναι και ο τρόπος διαχείρισης των δανείων από τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι περιορισμένοι πόροι της χώρας, σε συνδυασμό με τα έκτακτα έξοδα που επέβαλαν οι διαρκείς εθνικές κρίσεις, καθιστούσαν αδύνατη την εξοικονόμηση κεφαλαίων για δημόσιες επενδύσεις. Ο εξωτερικός δανεισμός διογκώθηκε κατά τη δεκαετία του 1880, και μέσα σε λίγα μόλις χρόνια η χώρα βρέθηκε να οφείλει ποσά πολλαπλάσια του ετήσιου προϋπολογισμού της. Αυτή η διόγκωση του δανεισμού περιγράφεται και στο παράθεμα από την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, [δευτερογενής πηγή]. Σύμφωνα με το παράθεμα, εννέα δάνεια συνάφθηκαν κατά την περίοδο 1879-1893 από την Ελλάδα με ονομαστικό ποσό τα 640.000.000 χρυσά φράγκα, από τις κυβερνήσεις του Τρικούπη εκτός από το δάνειο του 1879. Μάλιστα ο Α. Ανδρεάδης με ειρωνικό ύφος τόνιζε πόσο ακατανόητο του φαινόταν πως μέχρι το 1890, οι ξένοι κεφαλαιούχοι αποδείχτηκαν τόσο πρόθυμοι να δανείσουν τόσα εκατομμύρια στην Ελλάδα επικαλούμενος τρεις λόγους. Αρχικά, πρόβαλε ως αίτιο την εμπιστοσύνη των ξένων προς τον Τρικούπη και στη συνέχεια την έλξη την οποία ασκούν επισφαλή χρεόγραφα. Ως τρίτο λόγο και πιο ουσιαστικό πρόβαλε την απουσία άλλων λύσεων στον ευρωπαϊκό χώρο για τα ευρωπαϊκά κεφάλαια. Στην πραγματικότητα δάνειζαν την Ελλάδα, αν και δεν την εμπιστεύονταν.

β) Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων αυτών χρησίμευσε για την κάλυψη των τρεχόντων ελλειμμάτων των εθνικών προϋπολογισμών, καθώς και των δαπανών των στρατιωτικών κινητοποιήσεων (του 1877-1880 και του 1885-1886) και των εξοπλισμών (26.000.000 δραχμές από τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για τη ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889). Επίσης μεγάλα ποσά διατέθηκαν για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων. Μικρό μέρος απέμενε για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα, ποσό όμως απαραίτητο, χωρίς το οποίο τα έργα αυτά δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν

γ) Αναφορικά με το δάνειο που έλαβε η Ελλάδα για τη συμμετοχή της στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο όταν, με την επέμβαση των Συμμάχων, ενοποιήθηκε το 1917 η χώρα υπό τον Βενιζέλο, στάθηκε αδύνατο να αναλάβει, χωρίς εξωτερική αρωγή, το κόστος της συμμετοχής στον πόλεμο. Οι Σύμμαχοι προχώρησαν τότε σ' έναν ιδιόμορφο δανεισμό της χώρας, που θα είχε οδυνηρές συνέπειες στο μέλλον. Η Γαλλία, η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ ενέκριναν κατ' αρχήν μεγάλα δάνεια προς την Ελλάδα: 12.000.000 λίρες Αγγλίας, 300.000.000 γαλλικά φράγκα και 50.000.000 δολάρια ΗΠΑ. Πράγματι ο Λεονταρίτης στο έργο του «Οικονομία και Κοινωνία από το 1914 ως το 1918» [δευτερογενής πηγή] επιβεβαιώνει την παροχή των παραπάνω ποσών από τις τρεις δυνάμεις προσθέτοντας, ωστόσο, ότι οι δαπάνες της Ελλάδας για την εμπλοκή της στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο ξεπερνούσαν τις οικονομικές δυνατότητές της και ένα μέρος τους καλύφτηκε με την φορολογία, την έκδοση χαρτονομίσματος και τον δανεισμό.

Πράγματι, οι Σύμμαχοι άνοιξαν πίστωση για την ελληνική κυβέρνηση, μέσω της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, τα παραπάνω ποσά, που θα μπορούσαν να ληφθούν μόνο μετά το τέλος του πολέμου. Έτσι, η Εθνική Τράπεζα εξέδωσε τραπεζογραμμάτια αξίας 850.000.000 δραχμών. Ο δανεισμός ήταν όμως θεωρητικός. Το ποσό αυτά δεν εκταμιεύτηκαν ούτε δόθηκαν στην Ελλάδα. Θεωρήθηκαν κάλυμμα για την έκδοση πρόσθετου χαρτονομίσματος, με το οποίο η κυβέρνηση Βενιζέλου θα χρηματοδοτούσε την

πολεμική της προσπάθεια. Ένα είδος αποθέματος, δηλαδή, σε χρυσό και σε συνάλλαγμα, που δεν βρισκόταν όμως υπό τον έλεγχο της χώρας.

Πράγματι η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να χρησιμοποιήσει τις πιστώσεις αυτές παρά μόνο το 1/3 και όταν επέστρεψε στη χώρα ο Κωνσταντίνος το 1920, ανακλήθηκαν όλες οι πιστώσεις. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η Ελλάδα να πάρει ελάχιστη οικονομική βοήθεια από τους Συμμάχους, κατά τη διάρκεια του πολέμου, και ουσιαστικά να βασιστεί στους δικούς της οικονομικούς πόρους.

Η Ελλάδα, πάντως, χρηματοδότησε με τον τρόπο αυτό την πολεμική συμμετοχή της στο μακεδονικό μέτωπο, την εκστρατεία στην Ουκρανία και την Κριμαία, και την πρώτη φάση της στρατιωτικής εμπλοκής στη Μικρά Ασία. Οι συνέπειες αυτής της ιδιόμορφης νομισματικής ισορροπίας δεν άργησαν να φανούν.

B2. Η παγκόσμια οικονομική κρίση έφτασε στην Ελλάδα σε μία εποχή «ευημερίας». Η «ευημερία» σήμαινε ότι η εμπιστοσύνη των Ελλήνων σε ένα καλύτερο οικονομικά μέλλον είχε αποκατασταθεί, οι σκοτεινές εποχές της δεκαετίας του 1920 έδειχναν να απομακρύνονται, οι πληγές έκλειναν, η φτώχεια περιοριζόταν και το ελληνικό κράτος έδειχνε να σχεδιάζει το μέλλον με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία.

α) Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να αποτρέψει την κρίση εξάντλησαν τα αποθέματα της χώρας σε χρυσό και συνάλλαγμα. Την άνοιξη του 1932, όμως, η κυβέρνηση δεν μπόρεσε να αποφύγει την αναστολή της μετατρεψιμότητας του εθνικού νομίσματος, καθώς και την αναστολή εξυπηρέτησης των εξωτερικών δανείων. Έτσι εγκαινιάστηκε μια περίοδος ισχυρού κρατικού παρεμβατισμού στα οικονομικά ζητήματα, ιδιαίτερα στις εξωτερικές συναλλαγές, και μια πολιτική προστατευτισμού, με σκοπό την αυτάρκεια της χώρας. Στις προσπάθειες αυτές για την ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής αναφέρεται και ο Βεργόπουλος στο απόσπασμα από το έργο του Ιστορία του Ελληνικού Έθνους [δευτερογενής πηγή], ο οποίος υποστηρίζει ότι τα μέτρα του 1932 αποτέλεσαν ορόσημο για τη νέα ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής μέχρι μάλιστα τις αρχές του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η υποτίμηση της δραχμής κατά 60% σε σχέση με τα ξένα νομίσματα και οι τιμές των εγχώριων προϊόντων να ανέβουν 13,4 %, με συνέπεια τα προϊόντα του εξωτερικού να ακριβύνουν τέσσερις φορές περισσότερο από τα εγχώρια. Για όλους αυτούς τους λόγους έγιναν προσπάθειες για την ενθάρρυνση της εγχώριας παραγωγής. Σύμφωνα με τις στατιστικές της ΚΤΕ, κατά την τετραετία 1928 – 1938 η Ελλάδα αύξησε την βιομηχανική της παραγωγή κατά 65%, λίγο λιγότερο από την ΕΣΣΔ (87%) και την Ιαπωνία (73%). Η Ελλάδα μπήκε με τη σειρά της στο χώρο της κλειστής οικονομίας, όπου οι συναλλαγές καθορίζονταν περισσότερο από γραφειοκρατικές διαδικασίες παρά από ελεύθερες οικονομικές συμφωνίες.

β) Στο εξωτερικό εμπόριο κυριάρχησε προοδευτικά η μέθοδος του διακανονισμού «κλήρικκ». Οι διεθνείς συναλλαγές δεν γίνονταν, δηλαδή, με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα αλλά με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και φρόντιζαν να ισοσκελίσουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών, στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών. Στον μηχανισμό του clearing αναφέρεται και το παράθεμα από την ιστοσελίδα του ime. Πράγματι μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 1929, τις παραδοσιακές αγορές στο χώρο του εμπορίου αντικατέστησαν οι νέες αγορές με το μηχανισμό clearing. Αυτή η μέθοδος, παρά τα μειονεκτήματά της, βοήθησε τα

κράτη να ελέγχουν αποτελεσματικά τη σύνθεση των εισαγωγών και των εξαγωγών. Έτσι, οι εισαγωγές μειώθηκαν στα απολύτως απαραίτητα προϊόντα με άμεσο επακόλουθο τη μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου από 47,6% το 1924 σε 25,1% το 1939. Για μια χώρα, όπως η Ελλάδα, όπου οι συναλλαγές με το εξωτερικό ήταν έντονα ελλειμματικές, η διαδικασία αυτή, πέρα από τα αρνητικά, είχε και θετικά στοιχεία.

γ) Οι πιο σημαντικές επιπτώσεις, όμως, αυτών των εξελίξεων βρίσκονταν στο πολιτικό πεδίο. Τα ισχυρά συγκεντρωτικά κράτη που αναδείχθηκαν μέσα απ' αυτές τις διαδικασίες, προκαλούσαν την ανάδειξη και την κυριαρχία ολοκληρωτικών κινήματων και καθεστώτων σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Στην ανάδειξη ολοκληρωτικών κινήματων και καθεστώτων μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την οικονομική κρίση του 1929 αλλά και την αμφισβήτηση των συνταγματικών και κοινοβουλευτικών θεσμών σε χώρες της Ευρώπης αναφέρεται και ο Κολιόπουλος στο έργο του «Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία» (δευτερογενής πηγή). Ο Κολιόπουλος τονίζει ότι στις χώρες αυτές οι δημοκρατικοί θεσμοί δεν είχαν ακόμη δοκιμαστεί σε περιόδους κοινωνικών εντάσεων και μάλιστα σε χώρες που δε διακρίνονταν για τη συνταγματική και κοινοβουλευτική παράδοση. Σε αυτά τα πλαίσια άμεσο παρεπόμενο ήταν η ανάδειξη ολοκληρωτικών κρατών. Καθώς προχωρούσε η δεκαετία της κρίσης, η δεκαετία του 1930, ολοένα και περισσότερα κράτη αποκτούσαν δικτατορικά ή φασιστικά καθεστώτα. Η Ελλάδα δεν ξέφυγε από το γενικό κανόνα. Στις 4 Αυγούστου του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς, με την ανοχή του παλατιού, προχώρησε στην κατάλυση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος και στην επιβολή δικτατορίας. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει και ο Κολιόπουλος χαρακτηρίζοντας μάλιστα τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου ως ένα καθεστώς αστυνομικό, αντικομμουνιστικό, αντικοινοβουλευτικό, φασιστικό με δύο άξονες εξουσίας, τον δικτάτορα και τον βασιλιά.